

Aleksander Lorenčič

VLOGA DRŽAVE, PODJETJA IN TRGA V NOVIH POGOJIH GOSPODARJENJA (1990-2004)

**Državni intervencionizem ali
svobodni trg**

Velika gospodarska kriza, ki je privrela na plano leta 2008, je že tretja velika kriza v zadnjem stoletju in pol. Leta 1873 je kriza v dežele s slovenskim prebivalstvom udarila po zlomu dunajske borze, druga pa po borznem zlomu na Wall Streetu leta 1929. Od omenjene gospodarske krize leta 1873 dalje se kaže, da so vse krize imele svoj izvor v finančnem, bančnem sektorju, in sicer zaradi finančnih, kreditnih in investicijskih špekulacij. Če pogledamo dosedanje krize pobliže, se jasno kaže, da so ena od značilnosti kapitalističnega gospodarskega razvoja ciklična obdobja kriz in gospodarske rasti. Konjunkturi

po navadi sledi velik padec. Spomnimo na dvajseta leta 20. stoletja, pa zdaj na čas pred letom 2008. Zdelo se je, da je samo nebo meja v gospodarstvu. Več kot očitno je šlo za balon, za katerega je bilo samo vprašanje časa, kdaj bo počil. Tudi če primerjamo krizo leta 1929 in današnjo, lahko vidimo podobnosti. Ekonomska politika leta 1929 se je namreč odzvala podobno, kot se je to zgodilo v primeru današnje krize. Se pravi z zategovanjem pasu in varčevanjem, a se je izkazalo, da to ni prava pot. Zgodil se je New Deal, ki je jasno pokazal, kako pomembna za zagon gospodarstva sta povpraševanje in trošenje, o katerih danes toliko govorimo. Kasneje je prevladala ekonomska teorija Johna Maynarda Keynsa, ki je med drugim zagovarjal vlogo regulative, in to se je na ekonomskem področju nekaj časa odražalo kot uspešno. Ukrepi, ki jih je generirala kriza v tridesetih letih minulega stoletja, in ukrepi, sprejeti z brettonwoodskim sporazumom po 2. svetovni vojni, pa so veljali le nekaj desetletij, do sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Po drugi svetovni vojni smo bili, gledano v globalnem smislu, priča gospodarskemu razcvetu. To je bil čas, ko je pomembno vlogo v ekonomski politiki igrala država. Šlo je za nekakšno simbiozo državnega intervencionizma in delovanja prostega trga. Posebej po izbruhu naftne krize leta 1973 je prišlo do premika v miselnosti in do prepričanja, da vloga države in intervencionizem nista pomembna za gospodarstvo. Zgodil se neoliberalizem, ekonomsko politična paradigma, ki zagovarja čim manjšo vlogo države v gospodarstvu. Ekonomist Davorin Kračun meni, da je slednji dobil uradno politično podporo z nastopom predsednika Ronalda Reagana v ZDA in svoj vrh dosegel konec osemdesetih let minulega stoletja s tako imenovanim washingtonskim konsenzom, ki je predstavljal recept za tranzicijske države.¹ *»Neoliberalistična ekonomsko politična paradigma je bila v teh pogojih dokaj uspešna, tudi zato, ker je sovpadala z razpadom vzhodnega bloka in s širitvijo svetovnega trga na nekoč neosvojljive trdnjave Rusije in Kitajske«,* meni Kračun. Poleg tega pa sta po njegovem mnenju informacijska in komunikacijska revolucija odprli možnosti za povsem nove gospodarske panoge.² Podobnega mnenja je tudi Ivan T. Berend, primerjalni zgodovinar Srednje in Vzhodne Evrope, ki meni, da se je kapitalizem spremenil in od sedemdesetih let preteklega stoletja vsekakor to ni več isti kapitalizem. *»Razvite evropske države so se deindustrializirale, industrija je izgubila svoj pomen, v najrazvitejših zahodnih državah dela v industriji samo še 18 odstotkov aktivnega prebivalstva. Finančni sektor z bankami, finančnimi institucijami, zavarovalnicami in nepremičninskim sektorjem raste šestkrat hitreje kot realna ekonomija in njegova sredstva so trikrat, štirikrat večja od celotnega bruto domačega produkta Evropske unije. Govorim o deindustrializiranem, pretirano finančno obvladovanem gospodarstvu, ki je bilo*

1 Ploj Ratajc, Čokl, Intervju z Davorinom Kračunom.

2 Prav tam, str. 3.

zelo krhko, dovzetno za finančno paniko, ki se je zgodila. Od leta 1980 naprej je bil celoten sistem dereguliran: vsa regulativa, ki je bila uvedena v tridesetih letih in po drugi svetovni vojni z brettonwoodskim sporazumom, z lekcijami velike depresije vred, je bila eliminirana. Neoliberalizem je bil prepričan, da je rešil probleme kriz, da jih ne bo več. Vodilni ekonomisti čikaške šole so vladam svetovali, da prisilnega jopiča regulacije ne potrebujemo več», meni Berend.³ Dejstvo je, da so mnogi verjeli v to, da neoliberalna ekonomsko politična paradigma omogoča neomejene možnosti širitve. Dolžniška kriza in številne države, ki so imele neodgovorno bančništvo, kot je Islandija, ali veliko porabo prebivalstva oziroma države, kot sta Irsko in Portugalska, ali neodgovorno vladno trošenje, kot je Grčija, so se sesule.

Slovenija se je neoliberalni paradigmi po prehodu v kapitalistični sistem in v letih po osamosvojitvi uspešno upirala, zlasti na začetku tranzicije nismo vzeli »za sveto« vseh nasvetov tujih liberalnih ekspertov in raznih mednarodnih institucij. Ščasnoma, posebej po letu 2004, pa je tudi Slovenija padla v kalup finančnih malverzacij in špekulacij. O tem priča podatek, da se je neto zadolženost Slovenije z 0 konec leta 2005 povečala na približno 10 milijard evrov leta 2008. Tudi dogajanja na borzah in vrednosti indeksov so kazale na to, da bo prej ali slej »počilo«. In je, na kar pa so že nekaj let pred izbruhom opozarjale nekatere relevantne institucije. Tudi Banka Slovenije, na primer, ki je že v letnem poročilu za leto 2006 opozarjala, da tako generirana rast vključuje tudi tveganja. Rast v tem obdobju je poganjal predvsem močan izvoz, ki je bil vezan na ugodno evropsko konjunkturo, k visoki rasti je prispevala še domača poraba, predvsem investicije v stanovanjsko gradnjo in infrastrukturo, kar je vplivalo na visoko rast grabeništva.⁴

USAHLA AKUMULACIJA IN KRIZA PODJETNIŠTVA V LETU 1990

Tako tržne kot proizvodne možnosti slovenskega gospodarstva so se v jesenskih mesecih leta 1990 izrazito zaostrile. Kriza je bila predvsem posledica težav na tečajnem področju (zamrznitev), jesenskih poplav, zapiranja srbskega trga (slednje je v prvih devetih mesecih leta 1990 predstavljalo 9,4 odstotka vseh prodaj slovenskega gospodarstva v okviru Jugoslavije) in razprtij pri sprejemanju ustrezne privatizacijske zakonodaje.⁵ Konec leta 1990 je prišlo še do dokončnega razpada finančnega sistema, ki ga je povzročil vdor srbskih

3 Vidmajer, Zgodovinar Ivan T. Berend.

4 Letno poročilo za leto 2006, str. 12–14.

5 Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990, str. 2.

oblasti v jugoslovanski bančni sistem (Srbija si je s pomočjo srbskih bank od arodne banke Jugoslavije »sposodila« 1,4 milijarde dolarjev).⁶ Akumulacija kot pomembna finančna kategorija se je leta 1990 glede na leto 1989 precej znižala, kar je za slovenska podjetja pomenilo skrajno zaskrbljujoče stanje. Akumulacija je namreč za podjetja predstavljala edini vir za odplačilo kreditov iz lastnih sredstev in za nove naložbe. Bila je tudi edini ustrezeni vir podjetij, s katerim so lahko ta sodelovala pri odkupu družbenega kapitala v procesu privatizacije. Tako pičila akumulacija je pomenila, da se slovensko podjetništvo ni bilo zmožno z lastnim kapitalom postaviti na noge. Dotok novega kapitala, ki bi lahko omogočil procese gospodarske preobrazbe in modernizacije, je bil tisti hip možen le, če bi uspeli drugače angažirati sredstva prebivalstva ali pa pridobiti tuji kapital. Ob tem je moralo podjetništvo za svoje normalno delovanje in tudi poslovanje iskati dodatna tržišča za svoje izdelke, in to predvsem na tujih trgih.⁷ Leta 1990 je neto odliv finančnih sredstev iz Slovenije v federacijo in druge republike oziroma pokrajine razpoložljiva sredstva za končno potrošnjo zmanjšal za približno 11 odstotkov. 26. februarja 1990 je namreč Slovenija kot povračilo za bojkot gospodarstva s strani Srbije ustavila vplačila v sklad za nerazvita območja, če so bila namenjena Srbiji in njenima pokrajinama.⁸ V primerjavi s predhodnimi leti je bil neto odliv slovenskega družbenega proizvoda v te namene res nekoliko manjši, vendar zlasti po zaslugi zmanjšanja slovenskih vplačil v Sklad federacije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin. Ne glede na to zmanjšanje pa je bila zaradi poslabšanih gospodarskih razmer leta 1990 obremenitev Slovenije s strani federacije in drugih republik relativno večja. Slovenskemu gospodarstvu, potem ko je zadovoljilo potrebe drugih – na zvezni in republiški ravni, gledano globalno, ni ostalo nič, saj je tekoča izguba leta ustvarjeno akumulacijo že drugo leto zapored presegla. V Sloveniji, ki je bila od vseh jugoslovanskih republik najbolj odprta navzven, so se leta 1990 začele kazati posledice fiksiranega tečaja dinarja, blagovni izvoz je začel padati, blagovni primanjkljaj pa se je povečeval. V prvih devetih mesecih leta 1990 so se izvozne cene v primerjavi z istim obdobjem leta 1989 povečale za približno 6, uvozne pa za 5 odstotkov.⁹ Gospodarska dogajanja leta 1991 je označeval dvojni prehod – v samostojno državo in v tržno gospodarstvo, pa tudi vrsta pretresov, ki jih brez negativnih posledic ne bi preneslo še tako trdno gospodarstvo: neposredna in posredna gospodarska škoda zaradi junijske agresije Jugoslovanske armade na Slovenijo, zapiranje trgov v državah nekdanje Jugoslavije, vojna na Hrvaškem, ki je bila najpomembnejši slovenski zunanjetrgovinski partner, prekinjene prometne

6 Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 77.

7 Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990, str. 9–10.

8 Žužek, *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo*, str. 93.

9 Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990, str. 4–5.

in druge infrastrukturne povezave z jugom, zaplembe premoženja slovenskih podjetij v Srbiji, in nenazadnje neselektivni ukrepi Evropske skupnosti in ZDA proti Jugoslaviji, ki so veljali tudi za slovenski izvoz. Ob vsem tem je potekalo še odpravljanje plačilno bilančnega ravnovesja, ki ga je zapustil protiinflacijski program zvezne vlade konec leta 1990.¹⁰ Hitro zmanjševanje gospodarske aktivnosti in visoka inflacija sta bili temeljni značilnosti gospodarskih gibanj leta 1991.¹¹ Ekonomska politika prehoda v tržno gospodarstvo naj bi bila osredotočena predvsem na pripravo in začetek izvajanja lastninske reforme, to je na odpravo družbene lastnine podjetij in z njo povezanega prestrukturiranja gospodarstva in bank. Pri tej usmeritvi pa je bilo kot kratkoročni ali prednostni cilj v ospredju zmanjševanje inflacije, ki je oktobra 1991, to je v trenutku dejanske osamosvojitve (z uvedbo lastnega denarnega sistema) znašala več kot 20 odstotkov mesečno. Zmanjševanje inflacije je bilo načrtovano in je potekalo »mehko«, brez šokov – v drugi polovici leta je bila stopnja inflacije na mesec povprečno 2,2-odstotna ali približno 30-odstotna letno. Ker je glavno breme stabilizacijske politike nosila Banka Slovenije, je bil negativen vpliv na proizvodnjo verjetno večji kakor bi bil sicer, čeprav je bil vzrok za zmanjševanje proizvodnje predvsem v krčenju jugoslovanskega trga in v negotovosti podjetij glede lastninske reforme.¹²

PREHOD K PRIVATNI LASTNINI IN VLOGA DRŽAVE V KAPITALIZMU

Izpeljava privatizacije je bila, in še vedno je, predmet številnih razprav in polemik. Proces privatiziranja družbenega premoženja je imel močan vpliv na glavne ekonomske kategorije v narodnem gospodarstvu, saj je vplival na spremembe bruto domačega proizvoda, industrijske produkcije, investiranje, spremembe v konkurenčnosti, na uvoz in izvoz, storitve, kapital in podobno. Zakonsko je privatizacija gospodarstva potekala v nekaj korakih. Jeseni leta 1991 sta bila sprejeta Stanovanjski zakon (SZ) in Zakon o denacionalizaciji (ZDen). Tretji v nizu privatizacijskih zakonov je bil novembra leta 1992 sprejeti Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP). ZLPP je združeval elemente dveh različnih pristopov, in sicer decentralizirani pristop, kar je pomenilo, da je večina pobud in odločitev prihajala iz podjetij, in množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da so jih razdelili državljanom v zameno za certifikate. Po zakonu se je 20 odstotkov preneslo na paradržavni pokojninski in odškodninski sklad, 20

¹⁰ Delovni zvezek, I, str. 3–8.

¹¹ Letno poročilo za leto 1991, str. 3.

¹² Letno poročilo za leto 1992, str. 4–6.

odstotkov na zasebno upravljalne privatizacijske investicijske sklade (PID-e), ki so sami zbrali lastniške certifikate od državljanov, 20 odstotkov se je pod ugodnimi pogoji zamenjalo za lastniške certifikate notranjih lastnikov (menedžerjev, zaposlenih in bivših zaposlenih), 40 odstotkov pa se je lahko alternativno namenilo za odkup notranjim lastnikom pod ugodnimi pogoji, za zamenjavo z lastniškimi certifikati državljanom prek javnih prodaj delnic, za zamenjavo z lastniškimi certifikati, zbranimi v PID-ih, ali za odkup strateškim partnerjem. Tako imenovani notranji odkup je bil najpogostejša metoda lastninskega preoblikovanja, saj je bilo kar 25 odstotkov družbenega kapitala razdeljenega po tej metodi. Sledila sta ji prenos na investicijske sklade in notranja razdelitev, s katerima je bilo razdeljeno 19 oziroma 18 odstotkov družbenega kapitala. Ena od slovenskih posebnosti v primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami je ta, da je v svojih rokah obdržala večino proizvodnih kapacitet.¹³

Strukturni premiki na gospodarskem področju so bili sicer spodbujeni že konec osemdesetih let minulega stoletja, toda v resnici so nove gospodarske razmere nastale šele z osamosvojitvijo slovenske države na začetku devetdesetih let. Nove politične in gospodarske razmere v preostanku nekdanje Jugoslavije, razpad socialističnih državnih ureditev v državah Vzhodne Evrope in tudi splošna gospodarska kriza v svetu so povzročili izgubo velikega dela trgov, na katere so prodajala slovenska podjetja.¹⁴ Da ne bi prišlo do plaza stečajev, je Vlada Republike Slovenije leta 1991 sprejela sklep o moratoriju na stečaje, ki je sicer preprečil verižno propadanje podjetij, toda hkrati je skoraj za dve leti ustavil korenite procese prestrukturiranja podjetij, saj so bila podjetja šele z odpravo tega moratorija prisiljena iskati dolgoročneje rešitve, primerne mednarodni konkurenci. Prva sistematična politika prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je nastala šele leta 1993, ko je vlada parlamentu predložila tako imenovani projekt sanacije slovenskega gospodarstva in ga je ta tudi potrdil.¹⁵ Vlada je že prej skušala rešiti ta problem, saj so izgube podjetij predstavljale izjemno velik problem, ker so dosegale kar nekaj odstotkov bruto domačega proizvoda. Leta 1991 so izgube podjetij znašale 31 milijard slovenskih tolarjev oziroma skoraj 9 odstotkov bruto domačega proizvoda. Od tega je kar 24 milijard odpadlo na prvih sto podjetij.¹⁶ Odgovor na aktualne probleme je bil zasnovan sredi leta 1992, ko je prva vlada Janeza Drnovška sprejela dokument Zasnova ekonomske politike, v katerem je napovedala aktivnejši odnos do nastalih razmer. Dokument je predvidel tudi pripravo načrta posegov v podjetja, ki so iz različnih naslovov prejemale proračunski denar, pripravo načrta reprogramiranja in zmanjševanja

13 Podrobneje o procesu privatizacije in lastninjenju družbene lastnine Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*.

14 Tajnikar, *Prestrukturiranje realnega sektorja*, str. 48.

15 Prav tam, str. 48–49.

16 Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 207.

dolgov podjetij, tudi tistih, ki so nastali v letih 1990–1991 z neplačevanjem prispevkov in davkov, in načrta prenašanja določenih obveznosti na državo oziroma državni dolg. Misija Svetovne banke, ki je bila takrat na obisku v Sloveniji, je predlagala razdelitev velikih izgubarjev v dve skupini, in sicer na podjetja, ki bi bila preoblikovana po zakonu o lastninskem preoblikovanju podjetij, in na podjetja, ki bi bila preoblikovana po zakonu o gospodarskih javnih službah. Za vsako skupino je predlagala tudi posebno strategijo. V prvo skupino bi bilo vključenih 79 podjetij, na katera je odpadlo skoraj 56 odstotkov izgub največjih sto izgubarjev za leto 1991, pri njihovem prestrukturiranju pa bi sodelovale tri ustanove: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, ki bo odobrila programe podjetij za lastninsko preoblikovanje in za kratkoročno prestrukturiranje, Sklad Republike Slovenije za razvoj kot lastnik po izpeljanem preoblikovanju, in kot ustanova, ki bi skrbela za privatizacijo oziroma likvidacijo podjetij, ter Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic kot poglavitna upnica podjetij po prevzemu slabih naložb bančnega sistema. V drugo skupino so vključili 21 podjetij s 44,3 odstotka vseh izgub stotih največjih izgubarjev in jim namenili poddržavljenje, država pa bi skupaj z Agencijo za sanacijo bank in hranilnic pripravila programe prestrukturiranja. Odgovornost za podjetja z izgubami bi delile država (za javna podjetja), banke (za majhna podjetja) in Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic (za velike izgubare iz prve skupine podjetij). Osnovna zamisel je bila v poletnih mesecih leta 1992 dopolnjena z jasno določeno osrednjo vlogo Sklada Republike Slovenije za razvoj, ki je postal lastnik več kot 200 podjetij. Ta so zaposlovala 45.000 delavcev. Država je prevzela dolgove teh podjetij od Elektrogospodarstva Slovenije do Železniškega gospodarstva Slovenije, reprogramirala njihove obveznosti iz neplačanih davkov in prispevkov do proračuna ter do Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in Zavoda za zdravstveno zavarovanje. Do konca leta 1993 je sklad prodal 15 podjetij in predlagal stečaj za 12 podjetij, reprogramiral obveznosti 38 podjetij in ustanovil 7 podjetij za financiranje.¹⁷

Poleg podjetij, ki so bila vključena v prestrukturiranje prek sklada, so bili sprejeti tudi drugi ukrepi za posamezne skupine podjetij. Tako so bile reprogramirane obveznosti javnega podjetja Slovenske železnice Ljubljana iz naslova neplačanih davkov in prispevkov. V okviru sprejetega sanacijskega programa za slovenske železarne je država dala jamstvo za kredite, dala pa je tudi jamstvo za tridesetletne obveznice, ki so jih izdale Slovenske železarne za poravnavo tolarskih in deviznih obveznosti bankam. Leta 1993 je državni proračun pokrtil unovčenje jamstev za kredite, ki so jih najela elektrogospodarska podjetja. Država je istega leta odobrila tudi nova jamstva za nabavo jedrskega goriva za Jedrsko elektrarno

17 Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 626–627.

Krško, za dokončanje slovenskega dela Hidroelektrarne Golica, za revitalizacijo verige elektrarn na Dravi in za premogovništvo.¹⁸ Glede na državne ustanove, ki so bile vključene v preoblikovanje, lahko razlikujemo med štirimi skupinami podjetij. V prvi skupini so bila podjetja, ki so postala državna last in jih je država prek ministrstev neposredno prestrukturirala. To so bila podjetja gospodarske infrastrukture, železarne in del naftnega gospodarstva. V drugi skupini so bila podjetja, največ jih je bilo iz industrije, ki so postala last Sklada Republike Slovenije za razvoj. V tretji skupini so bila podjetja, katerih dolgove bankam je prevzela Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic. Četrto skupino pa so sestavljala podjetja, ki so preoblikovanje praviloma izvajala samostojno, vendar ob državni podpori in ponekod tudi ob aktivni vlogi bank upnic. Na bančnem področju so bile tri banke, na katere je odpadlo skoraj 70 odstotkov vseh slabih naložb bank, vključene v individualne programe sanacije. To so bile Ljubljanska banka, d. d., Kreditna banka Maribor, d. d., in Kreditna banka Nova Gorica, d. d., ki so bile s tem podržavljene in sanirane z emisijo državnega dolga. Osnovna instrumenta prestrukturiranja podjetij in bank sta postala državni dolg in državna poročstva.¹⁹ Do odločitve Drnovškove vlade leta 1992, da prestrukturiranje slabih podjetij naloži Skladu za razvoj, je bil zelo neprizanesljiv Jože Mencinger, ki je to odločitev komentiral takole: *»Vlada je Skladu za razvoj potisnila v oskrbo 98 podjetij, si sama umila roke, Skladu pa pustila nemogočo nalogo; kako naj z nekaj začetniki, vsaj mislim, da je bila večina v Skladu takšnih, reši 98 velikih podjetij, ki so bila že dolgo v krizi.«*²⁰ Vsi pa niso delili mnenja z njim. *»Glede na stanje podjetij, ki so svoj kapital prenesla na Sklad za razvoj, menim, da je Sklad svojo družbeno in ekonomsko funkcijo opravil. Usmerjen je v reševanje težav podjetij. Teh ni saniral le finančno, temveč je v večini zamenjal stare menedžerske ekipe in postavil svoje. Sklad je zelo pozoren na učinkovitost«*, je o vlogi Sklada Republike Slovenije za razvoj spomladi 1995 dejal takratni državni sekretar za industrijo na Ministrstvu za gospodarske dejavnosti Vlado Dimovski.²¹ Izguba pomembnih trgov med prehodom v samostojno tržno gospodarstvo je močno vplivala na finančno stanje družbenega sektorja leta 1992. Tristo največjih izgubarjev s 27 odstotki vseh zaposlenih je pridelalo 88 odstotkov celotne izgube v gospodarstvu. Leta 1992 je vlada povabila izgubarska podjetja, da se prijavijo za pomoč pri prestrukturiranju pod naslednjimi pogoji:

- družbeni kapital se prenese na Sklad za razvoj,
- razpusti se delavski svet,
- podjetje se spremeni v družbo z omejeno odgovornostjo (d. o. o.).

18 Prav tam, str. 627-628.

19 Prav tam, str. 628.

20 Repovž, Intervju s prof. Jožetom Mencingerjem.

21 Petrov, Intervju z Vladom Dimovskim.

Sklad za razvoj je torej postal državni holding z 98 podjetji, ki so zaposlovala 56.000 delavcev. Z delom je začel ob omejeni finančni pomoči in denarju od prej prodanih podjetij v vsoti približno 100 milijonov nemških mark. V večini podjetij je odpustil prejšnje uprave. Poleg tega se je o poplačilu dolgov pogajal z upniki in podpiral podjetja pri reševanju likvidnostnih problemov, tako da jim je omogočal dostop do potrebnih sredstev. Dolgovi do državne uprave in paradržavnih ustanov so bili poplačani s kompenzacijo. Od prvotnih 98 podjetij, ki so bila skoraj vsa pred likvidacijo, je bil konec leta 1996 Sklad za razvoj večinski lastnik le v 27 podjetjih s skupno 15.000 delavci. Leta 1996 je 11 podjetij izboljšalo finančno poslovanje, v 13 je ostal položaj nespremenjen, v 3 pa se je poslabšal. Skupna izguba v prvi polovici leta 1996 je bila 24 milijonov nemških mark, medtem ko je leta 1993 znašala 240 milijonov nemških mark. V začetku je prestrukturiranje teh podjetij vključevalo reorganizacijo družb v manjše enote in izločanje poslovno nepotrebnih sredstev in dejavnosti. Nato naj bi ta podjetja prodali zasebnim vlagateljem, ki bi izvedli dolgoročno prestrukturiranje. Večina prodaj je bila izvedena v letih 1993 in 1994. Od 65 prodanih podjetij je bilo 30 holdingov in 35 hčerinskih podjetij. V 24 podjetjih so uvedli stečaj. Po novem zakonu, ki je bil sprejet leta 1996, so lahko podjetja v lasti Sklada za razvoj prodali zaposlenim za certifikate in neizplačane dele plač (zadolžnice). Do konca leta 1996 je Sklad za razvoj vložil v razvoj teh podjetij 289 milijonov nemških mark.²²

Država v razvitem tržnem gospodarstvu posega v podjetja, ki so njena last, in v podjetja tako imenovanega javnega sektorja, ki so pod njenim neposrednim in posrednim nadzorom. Prisotna pa je tudi v podjetjih, ki bi sicer lahko delovala povsem po tržnih načelih, vendar se brez državne pomoči niso sposobna prestrukturirati. Država s svojo aktivno politiko tudi posredno pospešuje nastajanje novih, privatnih, hitro rastočih podjetij. Na ta način s svojo aktivnostjo blaži ostrino poslovnih ciklov, kar je še posebej pomembno v obdobjih krize. V Sloveniji je bila država na primer leta 1994 dokaj pregledno prisotna v gospodarstvu, bila je lastnica več kot 140 javnih gospodarskih služb, 28 podjetij Slovenskih železarn, več kot 280 podjetij v Skladu za razvoj in več kot 25 podjetij v Agenciji za sanacijo bank in hranilnic. Po uspešno izvedenem lastninjenju podjetij in dela javnega sektorja ter sanaciji gospodarstva bi se morala vloga države bistveno zmanjšati. Ostala naj bi lastnica le še dela javnih gospodarskih služb in tistih gospodarskih družb, v katerih bi imela kapitalske deleže. Na poslovanje gospodarskih podjetij in družb je država vplivala z oblikovanjem dohodkovne in odhodkovne strani svoje blagajne. Z zniževanjem deleža javno finančnih prihodkov v bruto domačem proizvodu se je zmanjševala njena vloga v alokaciji resursov. Enak učinek je imela politika izravnane javno

²² Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 3.

finančnega računa. Na odhodkovni strani državne blagajne se je delež posegov v gospodarstvo (subvencije, transferji, investicije in drugo) zniževal in je leta 1994 znašal 17,5 odstotka (leta 1992 22,1 odstotka). Hitreje od rasti odhodkov proračuna so rasli le posegi z značajem investicij, precej počasneje pa posegi z značajem subvencij in transferjev in tudi plačila garancij. Država je subvencije in transferje namenjala pretežno za subvencioniranje razlik v cenah, ohranjanje obstoječih in pospeševanje odpiranja novih delovnih mest ter subvencioniranje obrestnih mer za naložbe v osnovna sredstva. Tudi podatki za občinske proračune so kazali, da so leta 1994 subvencije nekoliko nazadovale. Veliko je bilo sicer namenjenega za ukrepe v malem gospodarstvu in kmetijstvu, absolutno največ pa je bilo posegov v komunalo, ki je bila v celoti v občinski pristojnosti. Država je svoj vpliv na gospodarstvo v tem obdobju povečevala posredno, prek številnih novoustanovljenih državnih skladov in družb. Leta 1994 so pomembno vlogo pri vodenju gospodarstva opravljali Sklad Republike Slovenije za razvoj, Agencija za sanacijo bank in hranilnic, Sklad Republike Slovenije za pospeševanje razvoja malega gospodarstva, Sklad kmetijskih in gozdnih zemljišč, Slovenska izvozna družba, Družba za izgradnjo avtocest in Stanovanjski Sklad Republike Slovenije. Vloga države v gospodarstvu je bila povezana tudi z lastninjenjem in privatizacijo, ki je potekala relativno počasi. Do 7. novembra 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu. Osnovni kapital teh podjetij je predstavljal 57 odstotkov celotnega osnovnega kapitala zavezancev po zakonu. Nedokončano lastninjenje je pomenilo *»odlaganje pomembnih poslovnih in razvojnih odločitev v podjetjih in je povečevalo vlogo države v družbenih podjetjih nad želeno in potrebno raven«*.²³

»Državna oblast, ki je v prvih letih samostojnosti Slovenije razmeroma hitro in ustrezno zagotovila najnujnejše systemske in institucionalne pogoje za prehod v tržno ekonomijo ter ob tem ubrala premišljeno postopnost, je v drugi polovici devetdesetih let reforme nadaljevala počasneje«, meni Tone Krašovec.²⁴ Bila je bolj oklevajoča in manj učinkovita pri svojih odločitvah ter pri vodenju ekonomske politike. Prizadevno je vodila pogajanja le glede članstva Slovenije v EU. Trezno presojo države je pri sistemskih predpisih in ukrepanju v ekonomski politiki neredko slabilo zavlačevanje in odlašanje zaradi nesposobnosti učinkovitega odločanja. Vladajoče koalicije so bile preveč neenotne, ne dovolj prepričljive, niso bile sposobne voditi dovolj konsistentne ekonomske politike (predvsem fiskalne in dohodkovne) ter učinkovito zagotavljati uresničevanja pomembnih tranzicijskih sprememb. Zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in

²³ Delovni zvezek, III, str. 25–27.

²⁴ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 34.

obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalnih komisij in ob dolgoletnih revizijah lastninskih postopkov v podjetjih je proces privatizacije marsikje ostal nedokončan. Ugotovljene so bile razne nepravilnosti pri lastninjenju, tudi take na osnovi meril, postavljenih s spremembo zakonodaje za nazaj. Večinoma so bile hitro odpravljene z ustreznimi popravki in prilagoditvami. *»Masovna razdelitvena privatizacija družbenih podjetij preko mehanizma pooblaščenih investicijskih družb in premoženjska luknja sta na eni strani oškodovali del prebivalstva v vlogi lastninskih upravičencev v pooblaščenih investicijskih družbah. Predvsem pa je bila ob njih in ob sodelovanju državnih skladov oblikovana taka lastninska struktura v gospodarskih družbah, ki ni mogla zagotoviti pričakovane pozitivne vloge v gospodarskem razvoju. Tako je bilo tudi prestrukturiranje podjetij ob neustreznih lastniških sestavah prepočasno. Neredko so podjetjem škodovali tudi zapleteni denacionalizacijski postopki, ponekod razumni in koristni, drugod pa je bila po nepotrebnem odlagana tudi privatizacija obsežnega državnega premoženja. Vse to je onemogočilo izrabo dela razvojnega potenciala slovenskega gospodarstva za bolj prodorno napredovanje«*, je zapisal Krašovec. Po njegovem mnenju je eno od težav predstavljalo tudi dejstvo, da politične stranke niso zmogle slediti strokovno utemeljenim strateškim usmeritvam in niso bile usposobljene za doseganje soglasja vsaj v bistvenih strateških ciljih razvoja slovenskega gospodarstva. Politika ni nudila ustrezne opore strateškim usmeritvam gospodarskih družb in podjetij. *»Premalo poudarka je bilo danega smotrni strukturni in razvojni politiki ter spodbujanju gospodarskih subjektov, da identificirajo in koristijo svoje specifične konkurenčne prednosti v globalnem okolju. Prav tako je manjkalo spodbud rasti človeškega kapital, dinamiki tehnološkega razvoja ter inovativnosti«*, meni Krašovec. Vstop Slovenije v EU je bil edini skupni strateški cilj, ki so ga zmogle doseči oblastne in opozicijske strukture. Vstop Slovenije v EU je bila tudi težnja pretežnega dela slovenskega gospodarstva.²⁵

Na začetku novega tisočletja in po več kot desetih letih tranzicije so ostajali reformni zaostanki predvsem pri prestrukturiranju finančnega sektorja, prestrukturiranju podjetniškega sektorja in reformi javne uprave oziroma delovanja javnega sektorja. Čeprav je celotni dobiček podjetij presegal izgube v gospodarstvu, je približno tretjina podjetij še vedno poslovala z izgubo. Še vedno je bila država neposredno močno prisotna v gospodarstvu – delež zasebnega sektorja v bruto domačem proizvodu se je s privatizacijo družbene lastnine s 30 odstotkov, kolikor je znašal leta 1992, povečal na 65 odstotkov leta 2000, vendar je še vedno zaostajal za drugimi tranzicijskimi državami. Proces lastninjenja in privatizacije sta leta 2000 stekla tudi v finančnem sektorju, kjer je po

25 Prav tam, str. 34–39.

dolgotrajni razpravi o nacionalnem interesu država prodala 39-odstotni delež Nove Ljubljanske banke tujcem. Reforma javne uprave je potekala počasi, stroški delovanja javnega sektorja pa so se povečevali predvsem zaradi hitre rasti plač in zaposlenosti v javnem sektorju.²⁶ Nekateri vidijo razloge za težave slovenskega gospodarstva, ki smo mu priča po izbruhu svetovne finančne in gospodarske krize, tudi v pristopu k tranziciji, ki je temeljil na postopnosti in pragmatičnosti pri uvajanju reform. Ta tako imenovani gradualistični pristop naj bi bil razlog, da Slovenija danes zaostaja v določenih ekonomskih kazalnikih za razvitejšimi državami. Če pogledamo dejstva, ugotovimo, da je Slovenija relativno hitro presegla predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti – raven predtranzicijske razvitosti iz let 1990, 1996, 1998, pa tudi raven iz leta 1987. Z zgodovinskega stališča lahko rečemo, da se je Slovenija glede na razmere, v katerih se je znašla na začetku devetdesetih let, odločila pravilno, ko je preferirala postopnost in pragmatičnost. Razpad Jugoslavije in vojne so zahtevale previdnost in so bile zadosten argument za izogibanje nepotrebnim šokom. Po mnenju Davorina Kračuna je bilo modro upoštevati tudi lokalne razmere in značilnosti, ne pa le upoštevati nasvetov mednarodnih finančnih institucij in tujih strokovnjakov. Zagovarjati vlogo države kot pomembnega regulatorja je bilo v tistih časih, in še danes je podobno, tudi pogumno dejanje, sploh zato, ker je po ekonomsko politični paradigmi neoliberalizem svoj vrh dosegel konec osemdesetih let minulega stoletja s tako imenovanim washingtonskim konsenzom, ki je predstavljal recept za tranzicijske države.²⁷ *»Neoliberalizem, ki ga je pravilneje imenovati neokonzervatizem, je finančni fevdalizem 21. stoletja«,* meni Iztok Simoniti.²⁸ Bistvo neoliberalizma je, da želi odstraniti državo, jo spremeniti v nočnega čuvaja, vso moč pa prepustiti kapitalu, kar pa je po Simonitijevem mnenju *»zanesljiv recept za trajno slabo družbo in je preprosti klasični demokraciji, kot je zapisano v naši ustavi.«*²⁹ Jože Mencinger o gradualizmu meni, da je temelj razvoja vsake normalne razvite države. Po njegovem mnenju so revolucionarne spremembe sistemov redke; zgodijo se enkrat ali dvakrat v stoletju in povzročijo veliko »kolateralne« škode. *»Mislim, da se je pri nas za gradualizem v ekonomski obliki v letu 1991 zavestno odločil le takratni Svet Banke Slovenije; najboljši izraz tega je bila uvedba upravljanega drsečega tečaja in prizadevanja za preprečevanje realne apreciacije tolarja. Gradualizem si je Slovenija lahko privoščila zaradi samoupravljanja in družbene lastnine, ki sta omogočala decentralizirano odločanje, in stopnje razvitosti, ki jo je dosegla pred tranzicijo. Zdaj spet več sodelujem na raznih ekonomskih konferencah v tujini; večina ekonomistov z Vzhoda in Zahoda*

26 Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003, str. 12–32.

27 Ploj Ratajc, Čokl, Intervju z Davorinom Kračunom.

28 Vidmajer, Intervju z Iztokom Simonitijem.

29 Prav tam.

je občudovalcev slovenske gospodarske politike ob osamosvojitvi in po njej». ³⁰ V drugi polovici leta 2008, ko je bila na vidiku že globalna gospodarska kriza, katere povod je bila hipotekarna kriza v ZDA, je ekonomist Franjo Štiblar zapisal, da je za prebivalce, podjetja in celotno slovensko državo pomembno, da se nanjo kar najbolje pripravi in ustrezno ukrepa. Pri tem je izpostavil, da mora biti »vodilo« gradualizem in »sui generis« rešitve. Izpostavil je torej značilnosti, ki sta prispevali k uspešnemu razvoju samostojne Slovenije, kot je zapisal Štiblar, »najboljšemu med tranzicijskimi državami«. ³¹ Seveda pa ni mogoče z gotovostjo oporekati tudi tistim, ki menijo, da se je tako imenovani gradualistični pristop nekje na prelomu tisočletja izpel in da bi bilo treba uvesti nove prijeme. Eden takšnih je tudi Peter Kraljič, ki meni, da se je »ključni problem naše države začel že pod Janezom Drnovškom«. ³² Po njegovem mnenju slednji ni razumel, »da je bil gradualizem dober samo na začetku, da pa bi moral čez nekaj let pospeševati razvoj, delati za konkurenčnost, sprejemati strukturne reforme in predvsem sprejeti vizijo Slovenije«. ³³

TUJE NEPOSREDNE NALOŽBE ALI NACIONALNI INTERES?

Kljub gospodarski krizi in negativnim političnim dejavnikom je liberalnejša zakonodaja skupaj z bolj naklonjenim odnosom do tujih investicij in tržno usmerjenimi gospodarskimi reformami privedla do bistvenega povečanja vrednosti in števila projektov tujih investicij v Sloveniji. ³⁴ Posebej pozitivno je vplivala menjava oblasti in prehod v demokratični sistem, ki je igral pomembno vlogo z vidika tujih naložb, kar se je v praksi pokazalo v primeru Avstrije. V Sloveniji se je namreč število avstrijskih naložb leta 1990 povečalo. Tega leta je bilo teh naložb 174 (955,5 milijona avstrijskih šilingov), kar je predstavljalo kar 27,3 odstotka tujih naložb v Sloveniji. Avstrijci so vlagali predvsem v turistične objekte in sovlagali v avtocesto Šentilj–Zagreb. ³⁵ Slovenija je z osamosvojitvijo prevzela zvezno zakonodajo glede vlaganj tujega kapitala, ki je bila v začetku leta 1989 liberalizirana, vsebinsko in tehnološko prilagojena mednarodnim standardom. Do takrat je Slovenija namreč poznala le pogodbeno vlaganja, ne pa tudi neposrednih vlaganj z ustanavljanjem mešanih podjetij in podjetij v 100-odstotni lasti tujcev. Tujci so po tej zakonodaji imeli priznan tako imenovani »nacionalni tretma«, s čimer so bili v vseh pogledih izenačeni z domačimi pravnimi osebami.

³⁰ Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem.

³¹ Štiblar, Globalna kriza in Slovenija.

³² Stojan, Intervju s Petrom Kraljičem.

³³ Prav tam.

³⁴ Rojec, *Tuje investicije v slovenski razvoj*, str. 91–92.

³⁵ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 423.

Z omenjeno liberalizacijo je že leta 1989 močno naraslo število in vrednost tujih vlaganj, se leta 1990 več kot potrojilo in leta 1991 glede na leto poprej še poraslo za približno 40 odstotkov. Treba je poudariti, da je v večji meri šlo za manjša vlaganja (po registriranih pogodbah je več kot 1 milijon takratnih nemških mark dosegalo dobrih 10 odstotkov vlaganj). Motivacija tujih vlagateljev (razen tistih, ki so bili že dolga leta prisotni v Sloveniji) je bila angažiranost na slovenskem tržišču »za vsak primer«, s kar najmanjšim tveganjem vloženega kapitala. Od leta 1992 naprej se je privlačnost Slovenije za tuje vlagatelje povečevala predvsem zaradi mednarodnega priznanja, naraščajočih deviznih rezerv, pravočasnega odplačevanja mednarodnih dolgov in manjše stopnje inflacije kot pri sosedih bivše Jugoslavije.³⁶

Ob začetnem nezaupanju so v mlado slovensko gospodarstvo postopoma začele močnejše pritekati tudi neposredne tuje naložbe. Skupno stanje vhodnih neposrednih naložb v Sloveniji se je med letoma 1993 in 1995 skoraj podvojilo (porast z 954 na 1763 milijonov dolarjev). V tej tranzicijski etapi bi se lahko Slovenija nekoliko bolj odprla tovrstnim kapitalskim razvojnim injekcijam, ki bi dale spodbudne razvojne učinke, vendar o tem ni bilo političnega soglasja. Kljub opredeljeni usmeritvi do vhodnih naložb, ki jo je deklarativno predelala politična skrb za gospodarsko-socialni napredek in ohranitev nekaterih komponent narodne samobitnosti, bi težko govorili o smotni strategiji. Zamujena je bila marsikatera priložnost za preobrat iz tranzicijske krize s pomočjo tujih naložb v nove gospodarske potenciale ter pri okrevanju hirajočih podjetij s tujimi kapitalskimi injekcijami. Na drugi strani še zdaleč niso bili jasno opredeljeni nekateri bistveni nacionalni gospodarski interesi, ki jih ne gre prepuščati tujcem. Zato je bilo opaziti ravnanje od primera do primera, *»med skrajnim domoljubnim brambovstvom slovenstva in liberalno odprtostjo do tujega investitorja – pogosteje v službi politike posameznih političnih strank kot v korist gospodarskega razvoja«*.³⁷ Glavni tuji investitorji so bili Avstrijci in Nemci. Čeprav so bile neposredne tuje naložbe v Sloveniji po njihovem deležu v skupnih investicijah in v BDP razmeroma skromnejše kot v marsikateri drugi srednjeevropski tranzicijski državi, pa so bile dokaj visoke na prebivalca, saj nas je po tem merilu prekašala le Madžarska. *»Razen tega je del politike nekaj časa tako rekoč kriminaliziral razvojne naložbe slovenskih firm v tujini, češ da gre za poskuse divjega prilaščanja preko izvoza družbenega kapitala. Zato smo glede neposrednih tujih naložb nekaj časa preživljali obdobje enosmerne prometa«*, je zapisal Krašovec.³⁸ Vsekakor je v odnosu do tujega kapitala prej kot navdušenje prevladoval strah, o

36 Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992, str. 34–35.

37 Krašovec, 10 let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji, str. 22.

38 Prav tam, str. 22–23.

čemer pričajo tudi naslednje izjave. *»Kolikšno bo zanimanje tujcev za slovenske vrednostne papirje, je predvsem odvisno od zakonodaje, ki jo vlada še pripravlja. Moram pa reči, da nekateri tuji vlagatelji že prihajajo na borzo in se zanimajo za naš trg. Član borze in s tem tudi udeleženec, je tuja pravna oseba lahko že danes, seveda pa le, če je to banka, ki ima sedež v Sloveniji, medtem ko ima lahko tuja borznoposredniška hiša v svoji podružnici, ki jo odpre v Sloveniji, le 24-odstotni lastniški delež. Vendar bodo tujci poskušali priti do delnic slovenskih podjetij tudi posredno, če bodo omejitve v zakonodaji prestroge – na primer prek slovenskega državljana, s katerim bo tujec sklenil pogodbo (za določeno provizijo, seveda). Slovenski državljan bo tako le navidezni lastnik, dejanski bo pa tujec«, je jeseni 1994 o zanimanju tujcev za slovenske vrednostne papirje dejal Draško Veselinovič, takratni direktor Ljubljanske borze.³⁹ »Nikakor ne bomo podpirali tujih vlaganj, preko katerih bi v času tranzicije prihajalo do razprodaje premoženja slovenskega kapitala in nenadzorovanega prevzemanja slovenskih podjetij s strani tujcev. Zaščita pred nezaželenimi tujimi vlaganji mora potekati in bo potekala na osnovi zakonodaje, ki bo mednarodno primerljiva in bo zagotavljala ustrezno transparentnost in nadzor s strani slovenske države. V ta namen se pripravljata dva pomembna zakonska projekta, in sicer zakon o finančnem poslovanju s tujino ter zakon o prevzemanju podjetij«, je v začetku leta 1995 dejal takratni predsednik vlade Janez Drnovšek.⁴⁰ Obstajali so tudi primeri, ko je zanimanje tujcev sicer bilo, vendar zaradi počasnosti procesa lastninjenja niso vstopali v podjetja. *»Vseskozi smo bili prepričani, da se mora državni delež čim prej olastniniti, kajti zanimanje tujih in domačih partnerjev je bilo že v začetku dovolj veliko, da bi lahko že v prvi fazi olastninili vse«, je konec leta 1994 o lastninjenju v Luki Koper menil njen direktor Bruno Korelič.⁴¹ Češki ekonomist Dušan Triska je konec leta 1993 o odnosu tujcev dejal: »Tujcev preprosto ni. Na neki način smo zaradi tega pravzaprav ponižani. Zato mislim, da je najbolje, če najprej podjetja privatiziramo in stabiliziramo s pomočjo domačih vlagateljev, šele nato lahko pričakujemo, da se bo tuji kapital začel zanimati za nas. Tujci so namreč zelo konservativni. Slovenija in Češka sta zato za njih prava džungla.«⁴² Vsekakor je bil v marsikaterem primeru strah pred tujim kapitalom odveč, vodstva podjetij in politika pa so se premalo zavedali njegovega pomena. To potrjuje primer dveh tekstilnih podjetij, v katera je vstopil tuji kapital. *»Prepričan sem, da slovenska podjetja predvsem potrebujejo svež kapital, in podjetja bodo olastninjena, ko bodo ta denar dobila. To pa se lahko zgodi ali z novimi tujimi partnerji ali pa z večjim razvojem vašega kapitalskega trga. Samo prodaja oziroma razdelitev večinskih deležev delavcem in direktorjem še ne***

39 L. Jakomin, Intervju z Draškom Veselinovičem.

40 Petrov, Intervju z dr. Janezom Drnovškom.

41 Petrovčič, Intervju z Brunom Koreličem.

42 L. Jakomin, Intervju z Dušanom Trisko.

pomeni, da je podjetje našlo lastnika. Lastništvo pomeni kapital», je leta 1995 dejal direktor podjetja Julona, Giulio Bonazzi. To severnoitalijansko podjetje iz Verone je po osamosvojitvi postalo večinski lastnik dveh slovenskih tekstilnih podjetij: kranjskega Tekstilindusa in ljubljanskega Julona, ki sta zaposlovala skoraj 1000 delavcev.⁴³ Pri prodaji podjetij tujim strateškim partnerjem je igrala pomembno vlogo Slovenska razvojna družba. *»Na Slovenski razvojni družbi imamo gotovo največ izkušenj pri prodaji podjetij tujim strateškim partnerjem in bogate izkušnje na pravnem in ekonomskem področju pri izvajanju posameznih transakcij. Mi ne želimo prevzeti celotnega državnega premoženja, v tem trenutku tega tudi ne bi zmogli. Privatizacijo vidimo kot daljši proces, v katerega se lahko vključujemo v posameznih fazah«,* je o vlogi SRD na začetku leta 1998 dejal njen tedanji član uprave Jože Jaklin.⁴⁴ Tuje neposredne naložbe v slovensko gospodarstvo so v drugi polovici devetdesetih let iz leta v leto nihajoče naraščale in bi lahko še več prispevale k razvoju, kot dejansko so. Stanje neposrednih tujih naložb se je povzpelo s približno 2 milijard dolarjev leta 1996 na blizu 2,8 milijarde dolarjev leta 2000. Ob koncu devetdesetih let so se te naložbe zelo skromno povečale, znova pa so oživele leta 2001. V neposrednih naložbah v Sloveniji je imel ob prelomu tisočletja avstrijski kapital kar 45-odstotni delež, sledila pa sta mu nemški in francoski kapital z 12,5- oziroma 10,7-odstotnim deležem. Investitorji z območja EU so imeli skupaj v rokah več kot osem desetih neposrednih tujih naložb. Izhodne neposredne naložbe slovenskih podjetij v tujini, ki so bile zelo pomembne za uspešno internacionalizacijo našega gospodarstva, so v drugi polovici devetdesetih let naraščale in so leta 2000 po skupnem stanju dosegle že skoraj 800 milijonov dolarjev, usmerjene pa so bile predvsem v manj razvite države, vendar so predstavljale le dobro tretjino vhodnih tujih neposrednih naložb v Slovenijo. Pozitivno je bilo, da so se gospodarski stiki z Jugoslavijo in z nekaterimi drugimi državami na območju nekdanje jugoslovanske federacije izboljševali. Prav tako so bili obeti za izhodne naložbe dobri tudi pri članicah držav CEFTE.⁴⁵

Problemi, ki smo jim priča v zadnjih letih, so se v krizi le skoncentrirali, sicer so se pa začeli razmeroma zgodaj. Slovenija je imela pri tem pred dvajsetimi leti nesporne prednosti ne le pred drugimi državami, ki so nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije, temveč tudi pred bivšimi državami vzhodnega bloka. Imela je razvito, v Evropo odprto in razmeroma prilagodljivo gospodarstvo in razvit bančni sistem, ki ga je po osamosvojitvi centralna banka uspešno posodobila in sanirala. Tako je kar nekaj časa obstajala precej samovšečna iluzija o slovenski

43 Petrovčič, Intervju z Giulio Bonazzijem.

44 Toplak, Intervju z Jožetom Jaklinom.

45 Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 31.

zgodbi o uspehu, poleg tega pa nismo vedeli, in še danes ne vemo, kakšno vlogo naj bi imela država v gospodarstvu. »Država mora, če je skrben gospodar, politiko ločiti od upravljanja premoženja. Upravljanje države in upravljanje podjetij nista eno in isto«, meni Davorin Kračun, in to se zdi, da slovenska politika še ni dojela.⁴⁶ Ena od slovenskih posebnosti v primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami je ta, da je v svojih rokah obdržala večino proizvodnih kapacitet. Slovenija je v začetku devetdesetih let izvedla sistem lastninjenja, ki je precejšen del lastništva podjetij prenesel na državna sklada, Kapitalsko in Odškodninsko družbo – Kad in Sod. Posredno je država prek kapitalskih deležev v največjih slovenskih podjetjih obdržala precejšen del lastništva in svojo lastniško vlogo tudi aktivno udeležala. Poleg tega Zakon o lastniškem preoblikovanju podjetij iz leta 1992 ni zajel vrste podjetij, ki so se preoblikovala v podjetja z državno lastnino oziroma so prešla v lastništvo lokalnih skupnosti. Zato je bila Slovenija v skupini nekdanjih tranzicijskih držav država z najvišjim deležem državnega lastništva. Še 20 let po uradnem začetku tranzicije, leta 2010, je bilo v neposredni ali posredni državni lasti 24,6 odstotka kapitala slovenskih podjetij.⁴⁷ Polona Domadenik in Janez Prašnikar, strokovnjaka z Ekonomske fakultete v Ljubljani, sta leta 2012 zapisala: »V času recesije, ko v Sloveniji narašča število stečajev in prisilnih poravnav, se marsikdo sprašuje, kje lahko iščemo vzroke za slab položaj slovenskih podjetij. Najlažje jih je iskati zunaj sebe: v svetovni krizi in v težavah kapitalizma. Težko pa se je zazreti vase in v lastne napake. Evropska banka za obnovo in razvoj je v letnem poročilu *Transition Report 2011* zapisala, da podjetniški sektor v Sloveniji trpi zaradi posrednega in neposrednega vmešavanja države«.⁴⁸ Sodeč po raziskavah, ki sta jih opravila Domadenikova in Prašnikar, je v obdobju med letoma 2000 in 2010 v funkciji nadzornikov delovalo 3668 oseb. Dobrih 25 odstotkov jih je bilo vsaj dvakrat imenovanih v nadzorne svete analiziranih podjetij. Kar 46 odstotkov teh oseb je bilo takšnih, pri katerih se je lahko na podlagi javno dostopnih podatkov o političnem udejstvovanju zagotovo sklepalo, da so povezani z delovanjem političnih strank. Omenjena strokovnjaka sta jih poimenovala politično »okuženi« nadzorniki. Če je bilo politično »okuženih« nadzornikov v letu 2000 dobra petina, jih je bilo v letu 2010 skoraj četrtnina v povprečnem nadzornem svetu podjetij iz vzorca. »Najvišji delež »okuženih« nadzornikov je bil v letu 2007, ko je bilo 27 odstotkov vseh nadzornikov povezanih s političnimi strankami«, ugotavljata ekonomista.⁴⁹ Raziskava Domadenikove in Prašnikarja pritrjuje stališču, da politično opredeljeni nadzorniki znižujejo produktivnost podjetja glede na povprečje v panogi. Zelo pomenljiva je tudi ugotovitev

46 Ploj Ratajc, Čokl, Intervju z Davorinom Kračunom, str. 5.

47 Domadenik, Prašnikar, Vladanje po slovensko.

48 Prav tam.

49 Prav tam.

omenjenih strokovnjakov: če primerjamo dve podjetji, ki sta v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja izkazovali podobno produktivnost in delovali v isti panogi, je podjetje z večjim deležem politično opredeljenih nadzornikov v prvem desetletju tega stoletja izkazovalo nižjo produktivnost v primerjavi s podobnim podjetjem z manjšim številom politično opredeljenih nadzornikov. Manjšo produktivnost bi lahko po njunem mnenju pojasnili s tem, da se politično opredeljeni nadzorniki ne kadrujejo po strokovnem načelu. Druga razlaga bi lahko bila, da ti nadzorniki bolj dovoljujejo črpanje ekonomskih rent. V javnosti se pojavlja vse več informacij, da bi utegnili biti ta dejavnost precej povezana s financiranjem spornih projektov družb, ki služijo vladajočim garnituram na lokalni in državni ravni. Zavedati se moramo, »da tovrstno rentniško poslovanje podjetjem zmanjšuje sredstva za vlaganje v otipljive in neotipljive naložbe, cena, ki jo plačuje družba, je visoka: manjša rast od potencialne in slabše storitve«. ⁵⁰

Ekonomist Bernard Brščič meni, da je »nacionalni interes eden izmed bolj zlorabljenih pojmov slovenskega politično-ekonomskega besedišča«. ⁵¹ Politika še danes, več kot dvajset let po osamosvojitvi, ni poenotena glede tega vprašanja. Kaj je nacionalni interes in kaj ne, je predmet številnih diskusij in preprirov. Če se pod pretvezo nacionalnega interesa skriva cilj povečati politični vpliv v gospodarstvu, je jasno, da je bistvo zgrešeno. V Sloveniji je izstopalo kar nekaj primerov, ko je na račun tako imenovanega nacionalnega interesa kakšno slovensko podjetje ostalo v domači lasti. Spomnimo se zgodb, ko je šlo za to, ali bo Pivovarno Union prevzela Pivovarna Laško ali belgijski Interbrew, pa na Novo Ljubljansko banko, ko je zanimanje za nakup večinskega deleža pokazala belgijska banka KBC. Pomembno se je zavedati, da si nacionalnega interesa ne sme prisvojiti politična stranka ali skupina ljudi, prav tako nacionalni interes ne sme biti ideološko vprašanje. Iztok Simoniti, diplomat in profesor diplomacije, meni, da »nacionalni interes v naši državi definira ustava, ne pa politiki«, in da sta »naš primarni nacionalni interes svobodna družba in država«. ⁵² Poleg omenjega mora nacionalni interes države biti še zagotavljanje človekovih pravic in demokracije, ohranjanje naravne in kulturne dediščine in državljanom in državljankam zagotoviti dostojno življenje, kar je v prvi vrsti odvisno od uspešne ekonomske slike. Veliko strokovnjakov meni, da je bila zamujena marsikatera priložnost za preobrat iz tranzicijske krize s pomočjo tujih naložb. Najprej je treba ločiti med tujimi naložbami, ki pomagajo pri okrevanju podjetja in predstavljajo nov gospodarski potencial (tako imenovane greenfield investicije), in tujimi naložbami v smislu prevzema podjetja. Če skušamo odgovoriti na zastavljeno vprašanje, kako torej

50 Prav tam.

51 Brščič, Tovariški kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji.

52 Vidmajer, Intervju z Iztokom Simonitijem, str. 4.

gledati na tuje naložbe, je odgovor kot na dlani. V prvi vrsti bi moral biti interes države ustvariti uspešno in zdravo gospodarstvo, na čelu podjetij pa lastnike, katerih glavni interes sta uspešno podjetje in zadovoljstvo delavcev. Če bi bilo vse to udejanjeno, bi tudi vprašanje, ali naj bo lastnik domači ali tuji, izgubilo na teži. Dejstvo je, da biserov slovenskega gospodarstva, če smo jih sposobni upravljati sami, ni pametno prodajati tujcem, a tudi obdržati jih za vsako ceno ni pametno. Če se kakšno podjetje zaradi nacionalnega interesa za vsako ceno skuša obdržati v domači rokah, še ne pomeni, da bo poslovanje podjetja uspešnejše, še posebej, če se pod pretvezo nacionalnega interesa skrivajo interesi posameznikov, kar se je pogosto izkazalo v praksi.⁵³

Dogajanje okrog vprašanja tujih investicij in pritoka tujega kapitala lahko danes, več kot dvajset let po osamosvojitvi, mirno označimo kot veliko zmešnjavo. Država nima izdelane jasne strategije, nima vizije, kam si želimo in kaj je naš cilj. Če smo imeli za jasen cilj Evropsko unijo in sprejem evrske valute, pa se, ko gre za vprašanja tujih investicij in državnega lastništva, že leta vrtimo v začaranem krogu. Zaradi napačnih odločitev politike, zaradi nerazumevanja vloge politike v podjetjih, so bila mnoga nekdanja uspešna podjetja slabo vodena ali so celo propadla, nekatera dobra podjetja pa prodana v tujino za nizke zneske. Zaradi neodločnosti in nejasne strategije tistih, ki imajo v rokah škarje in platno – v tem primeru politika – so tudi med prebivalstvom prisotni nezaupanje, nejasnost in razdvojenost. Stanje so še toliko bolj poslabšale stalne ideološke delitve, zgodbe o tako imenovanem nacionalnem interesu, in tako imenovani tajkuni. Peter Kraljič meni, da je vojno proti tajkunom izumil Janez Janša. *»Trije ali štirje menedžerji so bili res krivi, ampak naj jih obsodijo! Vse pravne poti so odprte, čeprav ne delajo vedno dobro, pogledajte samo primer Vegrada. Ampak večina naših menedžerjev je dobro delala, in če jih vse povprek obsojajo, tudi iz zavisti, se kot podjetnik potuhneš ali celo izseliš,«*, meni Kraljič.⁵⁴ *»S stališča tujih finančnih trgov je postala Slovenija zelo nezanesljiv partner. Pri nas nihče ne ve, kdo pije in kdo plača. Ko se vlade menjavajo, se naenkrat menjajo še nadzorni sveti in vodstva v državnih podjetjih. Vse to je zelo nezadovoljivo. Še tisti vlagatelji, ki so prišli k nam, so doživeli zelo čudno obravnavo. Spomnite se samo NLB in KBC. Ropova vlada je KBC obljubila, da lahko lastništvo dvigne nad 50 odstotkov, Janša in Bajuk sta jo želela nagnati iz NLB. Potem je Pahor znova potreboval pomoč KBC, a ta je bila vmes že sama v težavah. Zdaj sta Janša in Šušterič pred razvalinami, za katere sta soodgovorna. Tako se s partnerji ne dela,«*, je bil kritičen Kraljič leta 2012.⁵⁵ Slovenija danes ni privlačna za tuji kapital, za kar smo po mnenju številnih strokovnjakov krivi sami.

53 Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*, str. 309-310.

54 Stojan, Intervju s Petrom Kraljičem.

55 Prav tam.

Ne samo da nismo poskrbeli za ugodno okolje za vlaganje, tudi s svojim odnosom do potencialnih tujih partnerjev smo se nemalokrat vedli zelo neodgovorno. »Primerov je seveda več, začnši z Mercatorjem, ki bi ga enkrat prodali, drugič pa spet ne. Nekatere investitorje smo celo spodili iz države, denimo ameriški Harrahs, ki je želel v Novi Gorici zgraditi igralniški center s 3000 novimi delovnimi mesti. Če se igramo s tujimi investitorji, je seveda jasno, da tujih investitorjev ne bo in da se gospodarstvo ne bo stabiliziralo. Sploh pa v Sloveniji manjka jasen koncept, ki bo trajen in se ne bo menjal z vsako vlado. Gospodarstvo potrebuje kontinuiteto in kompetence, tega pa dosedanje vlade niso zagotavljale, sploh pa ne v podjetjih v državni lasti. Enako so grešile vse dosedanje vlade, leve in desne. Končni rezultat pa je, da naša konkurenčnost in boniteta padata«, še o problematiki tujega kapitala meni Kraljič.⁵⁶

VIRI IN LITERATURA

Tiskani viri

Delovni zvezek, I, št. 2. Ljubljana: ZMAR, 1992.

Delovni zvezek, III, št. 10. Ljubljana: ZMAR, 1994.

Javornik, Jana, Korošec, Valerija (ur.). *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003. Človekov razvoj in zdravje*. Ljubljana: UMAR, 9. 5. 2003.

Letno poročilo za leto 1991, Banka Slovenije.

Letno poročilo za leto 1992, Banka Slovenije.

Letno poročilo za leto 2006, Banka Slovenije.

Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992. Delovni zvezek, I, št. 2. Ljubljana: UMAR, 1992.

Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji v letu 1990. Jesenska analiza 1990. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za družbeno planiranje, 1990.

Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, 1997.

Časopisni viri

Brščič, Bernard. Tovariški kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji. *Finance*, 17. 6. 2008, str. 10–11.

⁵⁶ Prav tam.

Domadenik, Polona, Prašnikar Janez. Vladanje po slovensko. *Delo/Sobotna priloga*. URL: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/vladanje-po-slovensko.html>, 10. 11. 2012.

Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem. *Mladina*, 10. 11. 2006, str. 36–40.

L. Jakomin, Alenka. Intervju z Draškom Veselinovičem. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, oktober 1994, št. 15, str. 2–3.

L. Jakomin, Alenka. Intervju z Dušanom Trisko. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, december 1993, št. 4, str. 2–3.

Petrov, Sabina. Intervju z dr. Janezom Drnovškom. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, januar 1995, št. 18, str. 2–3.

Petrov, Sabina. Intervju z Vladom Dimovskim. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, maj 1995, št. 22, str. 2–3.

Petrovčič, Vida. Intervju z Brunom Koreličem. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, december 1994, št. 16, str. 2–3.

Petrovčič, Vida. Intervju z Giuliom Bonazzijem. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, julij/avgust 1995, št. 24/25, str. 2–4.

Ploj Ratajc, Sonja, Čokl Vanessa. Intervju z Davorinom Kračunom. *V soboto/Večer*, 28. 7. 2012, str. 3–5.

Repovž, Mija. Intervju s prof. Jožetom Mencingerjem. *Agens. Časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, januar 1997, št. 42, str. 2–7.

Stojan, Jure. Intervju s Petrom Kraljičem. *V soboto/Večer*, 1. 9. 2012, str. 3–5.

Štiblar, Franjo. Globalna kriza in Slovenija. *Gospodarska gibanja*, september 2008, št. 406, str. 6–18.

Toplak, Simona. Intervju z Jožetom Jaklinom. *Agens. Časopis za privatizacijo*,

prestrukturiranje in razvoj. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo in Sklad Republike za razvoj, februar 1998, št. 55, str. 2–4.

Vidmajer, Saša. Zgodovinar Ivan T. Berend: Krizo je povzročila periferna mentaliteta. *Delo/Sobotna priloga*. URL: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/zgodovinar-ivan-t-berend-krizo-je-povzrocila-periferna-mentaliteta.html>, 25. 3. 2012.

Vidmajer, Saša. Intervju z Iztokom Simonitijem. *Delo/Sobotna priloga*, 22. 9. 2012, str. 4–6.

Literatura

Borak, Neven. *Spočetje ekonomske samostojnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.

Krašovec, Tone. *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*. Ljubljana: Združenje Manager, 2001.

Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega. Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Prinčič, Jože, Borak, Neven. *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.

Repe, Božo. *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.

Rojec, Matija. *Tuje investicije v slovenski razvoj*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.

Tajnikar, Maks. Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih. V: Borak, Neven, Ovin, Rasto (ur.). *Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1997, str. 48–70.

Žužek, Aleš. *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2006.